

Izraelská literatúra v recepcii slovenských čitateľov

Adriana Amir, Filozofická fakulta PU, adriana.amir@gmail.com

Kľúčové slová: izraelská literatúra, hebrejčina, preklady, slovenčina

Key words: israeli literature, hebrew, translations, slovak language

V predkladanej štúdiu sa snažíme vyplniť informačnú medzeru, ktorá existuje v slovenskom kontexte v recepcii izraelskej literatúry. Je stručným exkurzom a zmapovaním súčasnej izraelskej literatúry v jej prekladoch do slovenčiny. Formulácia nášho titulu si hneď na úvod vyžaduje niekoľko vysvetlení.

Izraelská alebo hebrejská literatúra?

Pod izraelskou literatúrou máme na mysli literatúru, ktorá vznikala po založení štátu Izrael v roku 1948. Avšak tento politický dátum nevystihuje literárne, či kultúrne počiatky tvorby izraelských spisovateľov. Tí nadväzovali na niekoľko tisícročnú hebrejskú kultúru a literatúru vznikajúcu v diaspóre po celom svete, ale už aj na území terajšieho Izraela.

Hebrejčina – mŕtvy alebo živý jazyk?

V novovzniknutom štáte Izrael sa úradným jazykom popri arabčine stala hebrejčina. Rozšírené tvrdenie, že hebrejčina bola od staroveku mŕtvym jazykom, nie je celkom presné. V období stredoveku bola v bežnej komunikácii nahrádzaná jazykom prostredia, v ktorom sa Židia pohybovali (aramejčina, arabčina, gréčtina, nemčina, jidiš, čeština a pod.). Z pozície písaného jazyka však vytlačená nebola a preto sa mohla ďalej rozvíjať.¹ Dejiny modernej hebrejčiny, súhrne označovanej *ivrit*, a tým aj modernej hebrejskej literatúry, sa začínajú zrodom sionistického hnutia v druhej polovici 19. storočia. Obnova hebrejčiny ako moderného živého jazyka sa začína rokom 1881, keď sa Eliezer Ben Jehuda² (1858 – 1922) prisťahoval z Litvy do Izraela. Tento „otec modernej hebrejčiny“ prišiel s idealistickou myšlienkou, že hebrejčina by sa opäť mohla stať hovorovým jazykom. Spočiatku ho považovali za rojka, no faktom je, že o niekoľko desiatok rokov sa skutočne v celom Izraeli hovorilo po hebrejsky. V dejinách ľudstva hádam po prvýkrát ožil starý jazyk. Najväčším problémom pre Eliezera Ben Jehudu bol nedostatok slov, ktoré používa moderný jazyk. Pod jeho vedením jazykovedci vytvorili zo starého základu veľa nových slov a množstvo prevzali z iných jazykov. V roku 1918 bola hebrejčina prijatá za jeden z úradných jazykov mandátnej správy v Palestíne a v roku 1948 sa stala úradným jazykom štátu Izrael.

Preklady izraelskej literárnej tvorby verzus prekladateľské fóbie?

Izraelskí autori sa doposiaľ nestali vážnym predmetom záujmu slovenských prekladateľov. Vzhľadom k bohatstvu českých prekladov priamo z hebrejčiny³ táto situácia zostáva prinajmenšom zaujímavým podnetom na zamyslenie. Príčin skromného podielu slovenských prekladov izraelských autorov na policiach našich knižníc môže byť viacero. Od neexistencie inštitúcií, ktoré by vychovali prekladateľov z tohto jazyka, cez kultúrne a náboženské rozdiely, po zdanlivú komplikovanosť tohto jazyka pre nadšených samoukov. Hebrejčina je naozaj svojrázny jazyk- píše a číta sa sprava doľava; tlačená kvadratická forma písma sa odlišuje od písanej; nerozlišujú sa malé a veľké písmená. Hebrejská abeceda má 22 konsonantov⁴, ktoré tvoria abecedu; niektoré písmená vystupujú v rôznych formách a preto je ich v skutočnosti viac, niektoré majú na konci slova inú podobu, iné sa pri doplnení bodky vyslovujú rozdielne. Vokály sa uvádzajú len za pomoci tzv. vokalizačných znamienok (bodky

a čiarky). Takýto vokalizovaný text sa nachádza len v učebniciach, niekedy v poézii a v náboženských prácach. Bežné texty, napr. noviny, beletria a pod., samohlásky neobsahujú.

Hebrejčina „z druhej ruky“ alebo sprostredkované preklady

Pri pátraní po slovenských prekladoch izraelskej literatúry sme narazili na tretie číslo *Revue svetovej literatúry* z roku 2008, ktoré v uvedenom čísle po prvýkrát vo svojej histórii publikovalo preklady z modernej hebrejčiny. O preklad krátkych úryvkov sa postarali prekladatelia, ktorí sa podľa redakcie RSL „našli sami“. Dvaja z nich v tom čase žili v Izraeli, Miriam Adametz a Vlado Breuer. Tretia, Jana Mielcarková, má za sebou akademickú kariéru na Univerzite Komenského. Túto základnú zostavu doplnili ešte prekladatelia, ktorí prekladali úryvky z textov izraelských autorov napísané v inom jazyku ako v hebrejčine, a to vo francúzštine, ruštine alebo z autorizovaných prekladov z angličtiny.

Slovenskej čitateľskej verejnosti sa tak predstavili Said Kašua, Chava Pinchas-Cohen, Sara Friedland Ben-Arza, Rony Somek, Jona Valach, Etgar Keret, Eškol Nevo, David Grossman, Zygmunt Frankel, Esther Orner, Dina Rubina, Gilad Elbom, Dudu Bossi, Jonatan Gefen, Alon Altaras, Alex Epstein, Agi Mišol, David Avidan, Sophie Judah. Záujemcovia mali jedinečnú možnosť nahliadnuť do pestrého sveta tém, o ktorých pojednáva súčasná izraelská literárna tvorba. Jej autori sú sami osebe špecifickí už tým, že zväčša pochádzajú (resp. ich rodičia, či prarodičia) z iných kútov sveta a nesú v sebe multikultúrny odkaz miest, z ktorých prišli a krajiny, v ktorej sa ocitli. A to sa v ich tvorbe nevyhnutne odráža. Od poézie, kde autorka otvorene konfrontuje náboženstvo a sexualitu (Jona Valach), cez otázky tradičného judaizmu a postavenia ženy v ňom (Chava Pinchas-Cohen), chasidských tém (Sara Friedland Ben-Arza) až po poéziu každodennosti zobrazujúcu situácie z bežného života (Rony Somek). Poviedky kriticky reflektujúce izraelsko-arabské konflikty, šesťdňovú vojnu (v roku 1967), jomkipurskú (v roku 1973) a sinajskú vojnu (v roku 1956) (v tvorbe Zygmunta Frankela), diela preniknuté koloritom Jeruzalema (Dina Rubina), suchým humorom a cynizmom okomentované násilie v Izraeli (Gilad Elbom). Téma irackého prisťahovalectva a trpká príchuť nemožnosti asimilovať sa v novom prostredí rezonuje v tvorbe Dudu Bossiho. Ostrá spoločenská a politická kritika dominuje v diele Jonatana Gefena, ktorý o. i. podrobuje kritike aj socialistické pracovné hnutie a jeho produkt, *kibuc*. Príbehy židovskej komunity, jedného z kmeňov „bnei Israel“ žijúceho v Indii, rozprávajú poviedky Sophie Judah, odkiaľ ona sama pochádza.

Knižné preklady súčasnej izraelskej literatúry

Čo sa týka súčasnej knižnej tvorby, na základe dostupných informácií sa v posledných rokoch prekladmi izraelskej literatúry na Slovensku zaoberali len vydavateľstvá Slovenský spisovateľ, Slovart, Milanium a Kalligram. Vo vydavateľstve Milanium Milana Richtera sa v roku 2011 objavila kniha Savyon Liebrechtovej pod názvom *Dobré miesto na noc*. Poviedkovú knihu z autorizovaného anglického prekladu do slovenčiny preložila Martina Zrubáková. Savyon Liebrechtová je jednou z najvýraznejších postáv modernej židovskej prózy. Narodila sa v Mníchove v roku 1948 rodičom, ktorí prežili holokaust, neskôr emigrovali do Izraela. Tituly poviedok sú zároveň miestom ich deja, *Amerika, Hirošima, Tel Aviv, Mníchov a Jeruzalem*. Jednotlivé samostatné príbehy sú detailne prepracované, napospol sú to príbehy mužov a žien, ktorí sú fyzicky alebo emocionálne vzdialení od svojho domova a po svojom sa snažia vyrovať sa s týmto údelom.

Meir Shalev je rodený Izraelčan, korene má však na Ukrajine. Na Slovensku mu vo vydavateľstve Slovart vyšli už štyri knihy, *Štyri hostiny*(2003), *Modrý vrch*(2005), *Chlapec a holubica* (2008) a nateraz posledný titul *Moja ruská babka a americký vysávač* (2011).

V *Štyroch hostinách* (preložené z angličtiny Otom Havrilom) autor vzdáva poctu osadníkom (väčšinou z Ruska, či Ukrajiny), ktorí na palestínskom území začiatkom

dvadsiateho storočia zakladali prvé poľnohospodárske kolónie nazývané kibuce resp. mošavy. Prostredníctvom rozprávača Zajdeho sa stávame svedkami nezvyčajného ľúbostného štvoruholníka medzi jeho matkou a jej tromi nápadníkmi, ktorí svojim konaním ovplyvňujú život celej komunity kibucníkov. Aj Modrý vrch (preložené z angličtiny Otom Havrilom) je pestrofarebnou kolážou zo života poľnohospodárskej družstevnej osady v Jezreelskom údolí, príbehom prevažne prisťahovalcov z bývalého cárskeho Ruska a ich vnukov – no literárne sa romány od seba čiastočne líšia. Modrý vrch je svojou poetikou bližší Márquezovým príbehom z jeho bájneho Maconda. Frankfurter Allgemeine Zeitung jeho rozprávačský štýl prirovnal ku štýlu G. G. Marqueza.⁵ Oba príbehy však spája rozprávanie, v ktorom sa mieša realita s fantáziou rovnako príťažlivo a čitateľsky presvedčivo. *Moja ruská babka a americký vysávač* (preložené z angličtiny Otom Havrilom) je knihou do istej miery autobiografickou. Ako prezrádza názov, hlavné postavy sú dve: autorova babka Toňa, ktorá pochádzala z Ukrajiny a v tretej *aliji* (prisťahovaleckej vlne) sa dostala do Palestíny, a obrovský americký vysávač, ktorý jej poslal z Ameriky švagor Ješajahu. Rozohrané situácie sú trpko- komické, preplnené smútkom plynúcim z vyrovnávania sa s novým prostredím. *Chlapec a holubica*. Príbeh o chlapcovi, ktorý počas bitky o kláštor tesne pred smrťou vypustil poštového holuba za svojím dievčaťom do Tel Avivu. Nevieme, kto je tento chlapec, nevie to ani rozprávač Jair Mendelson, zatiaľ nevieme nič ani o tom dievčati... .. košatý príbeh sa pred čitateľmi rozvíja, priberá ďalšie postavy a motívy a na konci zakročí aj smrť; akoby trest za to, že v živote nebolo všetko kôšer.

Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ predstavilo dielo izraelského autora menom Amos Oz, pod titulom *Poznať ženu*. O preklad z angličtiny sa postaral Pavel Vilikovský. Amos Oz, narodený v Izraeli, avšak po rodičoch pochádzajúci z Litvy a Ukrajiny, je niekoľkoročným aspirantom na Nobelovu cenu.

Ďalším dielom Amosa Oza, určeným pre slovenských čitateľov, je *Čierna skrinka*. Tento epištolárny román je prepojením hlboko ľudského príbehu s celospoločenskými udalosťami. Román Čierna skrinka v sérii listov zaznamenáva nevydarené manželstvo prostej Ilany a intelektuála Alexa. Pre vydavateľstvo Slovart ho z anglického jazyka ho preložila v roku 2011 Katarína Karovičová-Rybková. Na tomto mieste spomenieme polodokumentárny román *Protiúder Mníchov* (2005) od Aarona J. Kleina, ktorý z angličtiny preložil Jozef Kot. Toto dielo charakterizuje akčný štýl rozprávania, rozpovedá o masakri na mníchovskej olympiáde v septembri 1972 a smrtonosnom protiúdere izraelskej tajnej služby Mosad. Dielo Ephraima Kishona *Blahoslavený, kto uverí* (2002), z nemčiny preložil Peter Petiška. Majster humoru Ephraim Kishon vo svojej knihe vyslovuje to, čo si mnohí súčasníci myslia o diktatúre nadpočetných úradníkov a o šokujúcich kariérach prostoduchých politických špičiek. Toto satirické dielo je najlepším receptom proti frustrácii z politiky a byrokratizmu.

Toľko prierez izraelskou literárnou tvorbou v recepcii slovenského čitateľského publika.. A na záver komentár Aharona Appelfelda, popredného izraelského prozaika, ktorý sa takto vyjadril o charaktere izraelskej literatúry: „V Izraeli žijú ľudia, ktorí prišli z Európy, Ázie, Afriky, Ameriky, Austrálie, či Európy. Sú to ľudia, ktorí žijú medzi dvoma jazykmi a dvoma, či viacerými krajinami, vlastne v dvoch svetoch. Všetci sú Židmi, ale väčšina z nich už necíti nábožensky, takže sa viac prejavujú ich individuálne a úplne rozdielne mentality. Africká mentalita je úplne iná než mentalita európska a pod.. Tieto rozdiely sa do literatúry premietajú na rôznych úrovniach. Vplyvy sa začínajú prelínať a doplňovať, týmto sa v ich literárnej tvorbe vytvára veľmi vrstevnatý a pestrý obraz Izraela.“⁶ Uvedené slová najvýstižnejšie opisujú bázu, z ktorej multietnická a zároveň multikultúrna izraelská literatúra čerpá a rastie. Do budúcnosti môžeme dúfať, že počet prekladov z tejto literatúry vzrastie.

Poznámky

¹ V hebrejčine sa písali komentáre k Biblii, Talmudu, Midrašom, halachická a kabalistická literatúra

² Eliezer Ben Jehuda, vl. menom Eliezer Jicchak Perlman

³ Preklady do češtiny sú uvedené na webovej stránke:

<http://www.iliteratura.cz/Sekce/1847/15051508151214971501-sfarim-izrael>

⁴ Vokály a vokalizačné znamienka sa používajú len ako pomôcka pri čítaní pre začiatočníkov

⁵ “Meir Shalev is a master story teller whose magic realism is similar to the art of Gabriel Garcia Marquez.” — Frankfurter Allgemeine Zeitung, <http://www.blueflowerarts.com/meir-shalev>

⁶ Aharon Appelfeld: *Holocaust je súčasnosť*, interview na http://www.pwf.cz/archivy/texty/rozhovory/aharon-appelfeld-holocaust-je-soucasnost_2600.html

Literatúra

MIELCARKOVÁ, J. , TRABALKA, V. : Základy hebrejčiny, Vyd. UK Bratislava 2002.

DOLEŽALOVÁ, Š. : Vývin moderní hebrejské literatury. In: Revue svetovej literatúry č.3/2008

RUDEL, T. : Úvod do izraelskej literatúry In: Revue svetovej literatúry č.3/2008

Abstract

Article discusses the translations of Israeli literature into the Slovak language. Defines the term Israeli literature written in Hebrew. Also deals with the causes of the small number of translations from that language to slovak language. Israeli's literature published in recent years in Slovakia is represented by the authors S. Liebrecht, M. Shalev. A. Oz etc.